

PARTIMADARAK (CHARADRII) ÁLLOMÁNYMOZGALMA 2003-BAN A DÉL-TISZÁNTÚLON

KOTYMÁN LÁSZLÓ

**KÖRÖS-MAROS NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG
SZARVAS**

2003

BEVEZETÉS

A Dél-Tiszántúl, Magyarország egyik meghatározó partimadaras területe. Szikes-tavak, mocsarak, folyók, zátonyok, kubik-tavak, szikkasztók, belvízi elöntések kedvező életfeltételeket biztosítanak részükre. Jelen dolgozatban e terület és egy kimondottan aszályos év partimadár forgalmát mutatom be, keresztmetszetet adva vidékünkön oly jellemző fajcsoport mozgalmáról. A felmérés részét képezte, annak az átfogó, többszemponú kutatásnak, mely elsősorban a Natura 2000 és a kevésbé ismert ex lege területek feltárására irányult. Ugyanakkor abban a kutatási témában is szerepel, amelyben minden évben elvégezzük a Dél-Tiszántúl fészkelő és vonuló madarainak állományfelmérését.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A Dél-Tiszántúl egyes frekventált területeinek madárvilága, partimadarai viszonylag jól ismertek. STERBETZ ISTVÁN több mint négy évtizeden át végzett kutatást elsősorban a Vásárhelyi-pusztán és a Tisza-hullámtéren, publikációiban részletesen ismerteti eredményeit (a legfontosabbakat megemlítve: 1959, 1974, 1975, 1988, 1992, 1993, 1994, 1995a, 1995b, 1998, 1999). Az utóbbi 20-25 év felméréseiről azon-

ban kevés, kimondottan csak a partimadarakkal foglalkozó, területet érintő dolgozat látott napvilágot. MOLNÁR GYULA (1991) faunisztikai cikkében a Csanádi-puszták partimadár fajait is felsorolja, KACZKÓ ÁDÁM (1992) a limikolák tavaszi vonulását elemezte a kardoskúti Fehér-tónál. Magam a gólyatöcs (*Himantopus himantopus*) és a gulipán (*Recurvirostra avosetta*) Hódmezővásárhely környéki fészkelő állományáról számoltam be (KOTYMÁN, 1996). MÉSZÁROS CSABÁVAL közösen írt munkánk (KOTYMÁN & MÉSZÁROS, in print.) egy belvizes időszak madártani vonatkozásait vizsgálva természetesen a partimadarak mozgalmát is elemezte. Ugyancsak MÉSZÁROS (2003), ritkább madarak adatai között néhány partimadár-faj adatát is közli a Csanádi-pusztákról.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A nagy vizsgálati terület miatt a kutatási irányt le kellett szűkíteni. Céлом volt a védett és védelemre tervezett (ex lege szikes-tavak, Natura 2000) területek fészkelő partimadár állományának pontos felmérése, a teljes vizsgálati területre vonatkozóan a költőállomány becslése, illetve a vonulás dinamikájának nyomonkövetése a pusztafoltokon. Ezenkívül vizsgáltam az egyes fajok élőhely választását is. Költésbiológiai kutatásra csak egyes esetekben volt lehetőségem.

Fészkelési időben valamennyi védett és védelemre tervezett területet felkerestem. Vonulási időben elsősorban a nagy pusztafoltokon és szikes tavakon végeztem megfigyelést. A felmérés érintette a következő települések közigazgatási határát: Ambrózfalva, Apátfalva, Békéssámson, Csanádalberti, Csanádpalota (Csanádpalotai-szikesek kivételével), Földeák, Hódmezővásárhely, Királyhegyes, Kövegy, Magyarcsanád, Makó, Maroslele, Mártély, Mindszent, Nagyér, Nagylak, Orosháza, Óföldeák, Pitvaros, Székkutas, Tótkomlós. Ezenkívül pontszerű felmérés készült a Deszki homokbányán, Szegvár-Kántorgyepi halastón és Csorvás közigazgatási határának délnyugati oldalán. Felmérésre került Szeged község határban a Maros jobbparti hullámtere. Fészkelési időben két alkalommal jártam be csónakkal a Maros Nagylak-Szeged közötti szakaszát. A teljes vizsgálati terület kiterjedése 157 ezer hektár.

Néhány alkalommal éjszakai, hang alapján végzett felmérés is történt az ugartyúkra (*Burhinus oedicnemus*) irányulóan. A fészkelő párok számának megállapítása a féltő madarak alapján történt, a nagyobb telepeknél többször visszaellenőrizve, így módomban volt vizsgálni a költőpárok betelepülésének folyamatát is. Ahol tehettem, megkerestem a fészkeket. Fészkelő nagyságot a röpképtelen fiókákra vonatkozóan adtam meg. Sajnos időhiányában néhány korábbról ismert potenciális költőhelyet nem tudtam felkeresni.

EREDMÉNYEK

Környezeti viszonyok

Az utóbbi húsz év többségét sújtó aszályos esztendő egyik volt 2003. január 6-tól március első hétiig, közepéig összefüggő, magas hótakaró volt jellemző, nem ritkán -15 -20 °C éjszakai és + 2 -10 °C nappali hőmérséklet mellett (KOTYMÁN, 1994). A kemény telet májustól kánikulai forróság, aszály váltotta fel. Csapadék nagyon kevés hullott, a felszíni vizek gyorsan eltűntek. A szikes-tavak május közepére szinte mind kiszáradtak, csak a mesterségesen táplált rendszerek, belvív- és szennyvíz-befogadók enyhítettek némileg a helyzeten. Az élőhely-rekonstrukciók július elejéig tartották meg a vizet, nagyobb számú fészkelő, eredményes költés főleg ezen a területen fordult elő. Hasonlóan fontos szerepet tölthettek be a kiszáradt tájban a szikes jellegű csatornák, a kubik-tavak és az egyre fogyó számú hígrágya-szikkasztók. A Maros alacsony vízállása kedvezett a homokpadok kialakulásának.

Fontosabb élőhelyek jellemzése

Vásárhelyi-puszta. Teljes kiterjedése mintegy 23 ezer hektár, azonban az elmúlt 150 évben 4/5-ét felszántották. Középső, legszikesebb részén maradt fenn kb. 8000 hektáros, külterjes szántókkal keretezett pusztafolt, amelyből védett a KMNP Kardoskúti Fehér-tó területi egység, 5629 hektáron. A puszta legnagyobb szikes-tava, a *Kakasszéki-tó* (ex lege szikes-tó) ma már az orosházi belvizeket is befogadja, ezért egész éven át víz alatt áll, erős benövényesedés elnadásodás, zsióka terjedése jellemzi, a széles partszéli szikes jellegű kaszálók, rétek azonban fontos fészkelő és vonuló helyet biztosítanak. Méretben következő, kardoskúti *Fehér-tó*, évek óta vízháztartási gondokkal küzd, most május közepére száradt ki, és októberben kapott ismét sekély vízborítást. A *Sóstó*: pusztafolt közepén észak-déli tájolású egykori szikes-tó jelenleg inkább benádasodott mocsár, csak kisebb foltokon, marha legeltetéssel sikerült megnyitni, alkalmassá tenni partimadarak számára, ott viszont az egyik legfontosabb élőhelytípus jött létre. A legelők, ha a környékükön vizes aljú csatornák húzódtak, szintén fontos fészkelő helyek voltak. Az aszály következtében gyenge hozamú gyepeket az itt még nagy létszámú marhacsordák és juhnyájak 1500-2000 hektáron túllegelték.

Csanádi-puszták. Az egykori Makó-puszta három foltra apadt maradványa, amelyből védett a KMNP területi egysége 4057 hektár. A puszta-foltok intenzív és külterjes szántók között fekszenek. A *Montág-puszta* Nagy-Zsombék kaszáló réjtjén, mocsarán a téli csapadékból származó, mintegy 500-700 hektáros vízállás alakult ki, maradt meg június végéig. Legnagyobb sűrűségben itt fészkeltek partimadarak. A puszta másik két foltja a *Kopáncsi-puszta*, és a *Királyhegyesi-puszta*. Utóbbi a *Csikópusztai-tó*val igen gyenge állománymozgalmat produkált, annak ellenére, hogy a tó csak július végén száradt ki. Juhokkal és szarvasmarhával erősen legeltetett volt a Királyhegyesi-puszta és a Montág-puszta. Kopáncsi-pusztán nem volt legeltetés.

Vásárhelyi Kéktó. Helyi védettségre előterjesztett, jelenleg intenzív kutatás alatt álló, mintegy 4000 hektár kiterjedésű, egykori tiszai árterület. Mozaikos jellegű, szikes puszta, kaszálórétekkel, ültetett sziki tölgyesekkel, halastavakkal, nagy méretű kunhalmokkal. Nyugati oldalán a *Ludasi-halastó*, *Szegvár-Kántorgyepi-halastó*, keleti szélén *Rárós-Kéktó* került vizsgálatra, a felmérésből ezúttal kimaradt a derekegyházi rész. A réteken sehol sem alakultak ki vízállások, ellenben a Ludasi-halastavon a partimadarak kedvező állapotokat találtak. Nagylétszámú szarvasmarhacsordával és ménessel volt legeltetve.

Batidai-puszta, Gorzsai-gyepek. Egymás közelében fekvő kisebb, néhány száz hektáros pusztafoltok, amelyek felszíni vizek hiányában és a felszántás következtében több kisebb darabra szakadtak. Fészkelő fokozottan védett fajt nem találtam egyiken sem. A gorzsai gyepek valamennyi foltja, míg Batidai-puszta nyugati belső oldala és a legészakibb rész kivételével került felmérésre. Érdekes módon a Batidai-puszta kb. 200 hektáros felmért oldalán nem találtam fészkelő partimadarat. A Gorzsai-gyepeket csak kaszálják, míg a Batidai-pusztát legeltetik is juhokkal, szarvasmarhával, házi libával.

Mártély Darvas-szék. Előzővel megegyező sorsú, valamikor kiterjedt, ma már csak néhány száz hektáros szikes legelő. Az idén kizárólag bíbic fészkelésére volt alkalmas, vonuláskor is kis jelentőségű maradt. Alullegettetett, juhokkal és tehennel.

Makó környéki szikesek. Ide tartoznak a Királyhegyesi Száraz-ér, illetve a Csanádpalotai-ér és a Krakk-ér egykori, mostanra elszikesedett medervonulatai, erősen szikes szakaszai Pítvaros és Makó között. Keskeny hosszán kacskaringózó lefutású, mozaikos jellegű, botanikailag és állattaniilag is igen értékes területek, ex lege szikes-tavak. Három jelentősebb foltja a Dáli-, a Csanádpalotai-, és a Mikócsai-szikesek. *Dáli-szikesek*: sajnos a melioráció következtében a télvégi vizeket nagyon gyorsan levezették, költési időszak megindulásakor már teljesen kiszáradt. *Mikócsai-szikesek*, előző területhez hasonlóan erősen meliorált, ennek ellenére valami csoda folytán a szikes aljú csatornák alján nyárközepéig maradt víz, ami a piros lábú cankó fészkeléséhez már ele-

gendőnek bizonyult. A *Csanádpalotai-szikesek* idő hiányában nem kerültek felmérésre. A szikeket helyenként kis létszámú nyájakkal és pányvára kötött tehenekkel legeltetik.

Kubik-tavak. Valamennyi erősen szikes jellegű. A nagyobbak, mint a *Hódmezővásárhelyi Téglagyári-kubik*, az *Apátfalvi Téglagyári-kubik*, a maros-hullámtéri, *Csanádpalotai-kubik* néhány hektárosak. Ugyanakkor a *Kövegyi-kubik* és a szintén maros-hullámtéri *Magyarcsanádi-kubik* kiterjedése nem éri el az egy hektárt. Mindre jellemző a széles, gyér növényzetű szikes partvonal, a sekély parti zóna, ami esetenként mély vizet keretez.

Szikkasztók, trágyaterek. Az elmúlt öt év alatt egyiket a másik után számolták fel, 2003-ban már csak a legnagyobb kiterjedésű *Székkutas-Pósahalmi-szikkasztó* (Új Élet Szövetkezet szikkasztója) bonyolított a térségére is kiható madárforgalmat. Kisebb szikkasztók voltak: *Csanádpalotai sertés-telep szikkasztója*, *Gorz sai tehenészeti-telep szikkasztója*, *Hódmezővásárhelyi Dózsa Tsz szikkasztója*, *Mikócsai trágyatér*, *Orosházi Agro-M Rt. trágyatere*. A szikkasztók beszáradt, ugyanakkor puha süllyedő trágyafelszínei a legjobb fészkelő helyek egyike, a szőrmés ragadozók nem látogatják. Az előzőnél gyengébb fészkelési lehetőséget és kevésbé jelentős vonuló helyet kínáltak a trágyaterek növényzettől mentes kisebb-nagyobb vízállásokkal tarkított felületei.

Maros-folyó. A rendkívül alacsony vízszint (a makói vízmércén júniusban -40 cm alatt) következtében a határszélvénytől Maroslele vonaláig alakultak ki homokpadok és széles homokos partok.

Fajonkénti elemzés:

Gólyatöcs (Himantopus himantopus)

Tavaszi érkezés: április 14. Orosháza, Kis-Sóstó. Tavaszi élőhelyválasztása: gyepi vízállás és mocsár 53, téglagyári kubik 32, szikkasztó 11, szikes-tó 6%. Az aszályos Dél-Tiszántúlról nagyon korán elvonult, utolsó adata: július 28. Székkutas, Rostás homokbánya 1 pár + 3 juvenilis. Legnagyobb gyülekező létszáma: április 21. apátfalvi Téglagyári-kubik 13 pld. Megtalált fészkek: május 5. Székkutas, Pósahalmi-szikkasztón 3 fészkek. Fiókaszám: június 20. Hódmezővásárhely-Gorzsa, tehenészeti-telep szikkasztóján két pár 5 együtt mozgó, röpképtelen fiókát vezetett. Meghiúsult fészkelést hét esetben tapasztaltam, a Montág-pusztán 6 párnál és a hódmezővásárhelyi Téglagyári kubikon 1 párnál, az ok ismeretlen. A megtalált költőpárok száma 15 volt. Figyelembe véve a potenciális, de idő hiányában fel nem mért területeket, a térség fészkelő állománya 18-20 pár lehetett.

Gulipán (Recurvirostra avosetta)

Március 18-i megérkezésekor (2 pld.) a Kardoskúti Fehér-tó környékét hófoltok borították. Legnagyobb tavaszi létszáma: április 11. Fehér-tó 124 pld.. Megtalált fészkek száma: Sóstó 2, orosházi AgroM Rt. trágyatere 2, Apátfalvi Téglagyári kubik 5 fészkek. Ismert fiókaszám: 1x4 pullus (Csanádpalotai-kubik). A költőpárok fiókáikkal nagyon gyorsan elvonultak, júliusban gulipánt nem találtam költőhelyeiken. 29 pár költését sikerült bizonyítani. A teljes területen összesen 30-32 pár költhetett.

Kis lile (Charadrius dubius)

Első tavaszi adata: április 12. Királyhegyesi-puszta 1 pld. A vonulók élőhelyválasztása: kubik-tó és homokbánya-tó 70, szikes-tó 24, gyepi vízállás 3, szikkasztó 3 %. A Maroson csak az apadással és a homokpadok megjelenésével tudott megtelepedni. Június első hetében találtam az első friss fészkeket és fészkekaljakat. A betelepülés dinamikája a teljes magyar szakaszon: június 6-7. 18 pár, 6 megtalált fészkek; július 8. 36 pár, 14 megtalált fészkek. Fészkek, fészkekaljak (Maros): üres (frissen kaparva) 2 fészkek, tojásszám: 1x1, 1x2, 3x3, 5x4, röpképtelen fiókák: 1x1, 1x2, 5x3, röpképes fiókák: 1x1, 2x2, 1x4. A kisebb tojásszámú fészkekaljakat közvetlenül a homokpadok előbukkanása után találtam, azaz nem teljes fészkekal-

Kotymán László

jak lehettek. További 9 pár szikkasztón, anyagnyerő-helyen, kubik-tavon fészelt. A Hódmezővásárhelyen a Dózsa Tsz szikkasztóján 1x4 tojásos fészekaljat találtam. Összesen 45 pár költését sikerült kimutatni a térségben. Tényleges költőállományát - figyelembe véve a fél nem mért potenciális fészkelőhelyeket - 50-55 párra becsültem. Utolsó őszi előfordulás: szeptember 28. Hódmezővásárhely, Téglagyári kubik, 3 pld.

Parti lile (Charadrius hiaticula)

Két előfordulását észleltem: március 19. Montág-mocsár 7 pld.; május 16. Fehér-tó 12 pld.

Széki lile (Charadrius alexandrinus)

Hosszú évek után először nem sikerült bizonyítani fészkelését egyetlen ismert dél-tiszántúli költőhelyen, a kardoskúti Fehér-tó környékén. Itt mutatkoztak párban május 16-án, azonban hamar eltűntek.

Havasi lile (Charadrius morinellus)

Igen markáns őszi vonulást produkált a Vásárhelyi-pusztán. Három alkalommal érkezett csapata. Valószínűleg nem ugyanazok, bár a csapatok nagysága mindhárom esetben hasonló volt. Nagyon szűk területen mozogtak. Minden esetben két, összesen 10 hektáros túllegettetett, patanyomos, trágyalepényekkel borított csenkeszes, egérárpás, illetve vakszikes gyepet választottak. Nyugalmi ruhás öregek illetve fiatalok voltak, kivéve az utolsó csapatot, amiben egy nászruhást találtam (október 21.). Többnyire homogén csapatban fordultak elő. Első őszi adata: szeptember 5. Montág-pusztán, bíbic csapatból hallottam. További adatai mind a Vásárhelyi-pusztta legszikesebb részéről, a Lófogó-érről és környékéről származtak. Többnyire 100-150 méterre vártak csak be, félénken viselkedtek.

- szeptember 10. 33 pld. vedlő öreg és fiatal, 180 bíbicel (*Vanellus vanellus*), 4 pajzsoscankóval (*Philomachus pugnax*), 30 seregéllyel (*Sturnus vulgaris*),
- szeptember 12. 31 pld. vedlő és fiatal,
- szeptember 14. 25 pld. (SZÉLL ANTAL közlése),
- október 1. 41 pld. néhány mezei pacsirtával (*Alauda arvensis*) sáskáznak,
- október 3. 14 pld. (BÁNFI PÉTER közlése),
- október 6. 23 pld.,
- október 7. 23 (14+9) pld.,
- október 21. 40 pld. Kevésbé félnek, mint a korábbiak.
- október 22. 35 pld.

Aranylile (Pluvialis apricaria)

Első tavaszi előfordulása: március 12. kardoskúti Fehér-tó közelében 48 példány bíbicek között olvadó hófoltos gyepi elöntésen. Létszáma gyorsan emelkedett, március 17-én már 431 példányos csapatát találtam a kardoskúti pusztán. Tavaszi kulminációja március második felében volt tapasztalható, ekkor a domináns partimadár fajjává vált. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy létszáma messze meghaladta a bíbicek, vagy a pajzsoscankók mennyiségét. A Csanádi-pusztákon egy ponton koncentrált, március 19.: 6000 pld. Montág-pusztta, Nagy-Zsombék vízzel körbevett szigetszerű gyepjein. E megfigyeléssel közel egyidőben a Vásárhelyi-pusztta lényegesen széttagoltabb élőhelyein is sokféle előfordult, március 24-i számlálás eredményei: Aranyad, 3300 pld. sarjadó tocsogós ecsetpázsitos, csenkeszes gyepen, partokon, bíbicekkel, seregélyekkel, vagy homogén csapatban; Csomorkányi-lapos, több csapatban összesen 1020 pld. jobbra rövid, tocsogós ecsetpázsitos gyepen, további 20 pld. száradó talajú őszi gabona vetésen. Becslésem szerint a térségben elidőzők száma meghaladta a 10 ezret. Tavaszi vonulásának első üteme április 2-án végződött, második beözönlése már lényegesen rövidebb ideig tartott, április 11-12-én (Vásár-

helyi-puszták: április 11. Aranyad, gyepi vizek 540 pld., Fehér-tó környéke 180 pld., Csanádi-puszták: április 12. Montág-mocsár 240 pld.).

Őszi vonulása során kizárólag a rövidre rágott, kiszáradt gyepeket kereste. Több esetben a havasi lilelével megegyező élőhelyválasztását figyeltem meg. Legnagyobb csapatait éppen ezeken a túllegeltetett, patanyomos gyepeken láttam. Őszi adatai:

Vásárhelyi-puszták:

- október 8. Barackos 2 pld.
- november 1-2. Fehér-tó környéke 34 pld. (SZÉLL ANTAL közlése)
- november 3. Lófogó-ér 56 pld., bíbicekkel.
- november 4. Fehér-tó felett 48 pld.
- november 7. Szilvia-rét felett 11 pld.
- november 9. Fehér-tó és a Lófogó-ér 4 pld.
- november 18. Fehér-tó 1 pld.

Csanádi-puszták:

- november 21. Királyhegyesi-puszták 36 pld.

Ezüstlile (Pluvialis squatarolai)

Nagyon kevés madár, ritka előfordulását jegyeztem föl, valamennyit a Vásárhelyi-pusztáról:

- május 16. Fehér-tó 2 pld. nászruhás
- október 8. Fehér-tó 1 pld. nászruhás
- október 14. Fehér-tó 1 hang este
- október 22. Fehér-tó 1 hang napközben

Bíbic (Vanellus vanellus)

Javában tartott a tél, mikor az elsők megjelentek február 28-án: Vásárhelyi-puszták 10 pld.. Tavaszi kulminációja: március 17. Kardoskúti-puszták, 3600 pld., március 19. Nagy-Zsombék 3500 pld., Királyhegyesi-puszták 500 pld.. A gyepek március közepéig alkalmatlanok voltak fészkelésre, a párokaszakadás ekkor kezdődött meg. Az első féltő párt csak március 30-án találtam a hódmezővásárhelyi Téglagyári-kubik melletti legelőn. A Nagy-Zsombékon viszonylag jól követhető volt a költőpárok betelepülése: április 15. 15 pár, április 25-26. 42 pár, május 27-28. 83 pár (ekkor már bandázó öregek is). Mindez a betelepülés a környező egyre inkább kiszáradó, elnéptelenedő környékbéli élőhelyekről történhetett. Július 9-én a kardoskúti-pusztán találtam az utolsó, feltehetően pótköltését intenzíven féltő párt. A felmért fészkelések száma 328 volt, a térségben becslésem szerint összesen 350-360 pár fészkelhetett. Nyárközépi gyülekezők szinkronszámlása: július 24. Sóstó és környező gyepek 600 pld., Nagy-Zsombék 400 pld.. Nyárvégi maximuma: augusztus 18. Sóstó környéki gyepek 890 pld.. Őszi maximuma: október 14. Fehér-tó 1500 pld.. Utolsó előfordulásai a Fehér-tó környékén voltak: december 1. 55 pld. fürdött délután a tavon, este 70 pld. jött be éjszakázni, illetve december 2. Fehér-tó ismét fürdeni és inni érkezett a tóra 88 pld.

Apró partfutó (Calidris minuta)

A gyorsan kiszáradt vízterek nem kedveztek a partfutóknak, így az apró partfutónak sem. Mindössze egy előfordulását jegyeztem föl: május 21. Fehér-tó 14 pld.

Kotymán László

Temminck-partfutó (Calidris temminckii)

Egyetlen alkalommal találtam: augusztus 24. Hódmezővásárhely, Téglagyári-kubik 1 pld.

Havasi partfutó (Calidris alpina)

Gyenge vonulása során elsősorban a Vásárhelyi-pusztáról került elő. Adatai:

- április 7. Aranyad gyepi vizén 8 pld.
- május 16. Fehér-tó 60 pld. 30% nászruhás, esti behúzáson
- szeptember 12. Hódmezővásárhely, Téglagyári kubik 1 átvedlő adult, 2 juvenilis.
- október 10. Fehér-tó 2 nászruhás adult
- november 21. Királyhegyesi-pusztá 1 adult, nyugalmi ruhás gyepi vízen.

Pajzsoscanó (Philomachus pugnax)

Első tavaszi adata: március 17. Vásárhelyi-pusztá, Czinkus 30 pld.. Gyenge és rövid vonulása volt. Élőhelyválasztása széles skálán mozgott. Szikes vízállás, gyepi vizek, száraz talajú vetések egyaránt előfordultak. Legnépesebb csapatát is utóbbi helyen, egy porszáraz őszi árpa táblán találtam: április 2. Vásárhelyi-pusztá, Pusztaszél 2000 pld., fáradt frissen érkezett csapat. Egymástól 0,5-1 méterre álltak, sűrűn beborítva a vetést. Átnyaraló nem maradt. Őszi vonulása szintén kis létszámú volt. Nyárvégi, őszi maximuma: július 24. Sóstó 800 pld., átlagosan azonban csak 10-70 pld.. Utolsó adata: november 3. Vásárhelyi-pusztá, Lófogó-ér, túllegelt gyepen 1 hím, bóbicekkel, aranylilékkel.

Kis sárszalónka (Lymnocyptes minimus)

Két alkalommal találtam:

- május 1. Hódmezővásárhely, Téglagyári-kubik 1 pld. leégett nádas tocsogóján
- november 21. Királyhegyesi-pusztá, Liliomos-mocsár 1 pld. kaszált, vizes aljú kötőkákásban

Sárszalónka (Gallinago gallinago)

A késői olvadás miatt csak március 19-én jelent meg: Királyhegyesi-pusztá 6 pld. tocsogós gyepen, Nagy-Zsombék 5 pld. Később a Vásárhelyi-pusztá és a Csanádi-puszták több pontján is megjelent, de csak kis számban. Vásárhely-Kéktón ebben az évben nem költött. Tavasszal utoljára április 26-án láttam a Montág-pusztán (3 pld.). Első őszi előfordulása: augusztus 24. Hódmezővásárhely, Téglagyári kubik 3 pld.. Őszi vonuló létszáma csak az októberi esők után nőtt meg. Maximumai: szeptember 16. Sóstó 9 pld., november 21. Liliomos-mocsár 11 pld.. Átlagosan 1-4 példány. Utolsó előfordulása: december 19. Királyhegyesi-pusztá 2 pld. felfagyott fehér tippanos zsombékon.

Nagy sárszalónka (Gallinago media)

Rendszeres, de ritka előfordulásai vannak minden évben. Idei adatai:

- április 14. Kopáncsi-pusztá 1 pld. száraz, víznyomott sarjadó fehér tippanos, helyenként zsiókás folton,
- április 25. Nagy-Zsombék 1 pld. gyepi elöntés szigetén,
- május 24. Kakasszéki-tó északi részén 1 pld., enyhén nedves aljú, ritkás, 20-50 cm magas fehér tippanosból rebentettem fel.

Nagy goda (Limosa limosa)

Még az olvadás előtt megérkezett az első, március 12-én a Sóstói-telep felett repült át 1 pld.. Tavaszi maximuma a Vásárhelyi-pusztán volt: március 24. Aranyad 1200 pld., Csomorkányi-lapos, Csomorkány 150 pld. mindkét helyen gyepi előntésen. Néhány százas csapatai a Nagy-Zsombékon és a Vásárhelyi-puszta szétszórt vízállásain április közepéig mutatkoztak. Lényeges különbség volt egyes területeken megtelepedő párok környezeti igénye között. A Nagy-Zsombékon mindenütt a nedves aljú ecsetpázsitos kaszáló réteken költött, ugyanakkor a Vásárhelyi-pusztán a párok csaknem kizárólag az erősen legeltetett, száraz gyepeken telepedtek meg és költöttek eredményesen. Az első fészekföltő párt a Nagyéri-mocsáron láttam április 3-án. A Csanádi-pusztákon a június végéig vízzel borított Nagy-Zsombék elszívta a fészkelésbe álló párokat a korán kiszáradó élőhelyekről, például a Kopáncs-pusztáról. A Kakasszéki-tó számára nagyon alkalmasnak tűnő fészkelő helyein átvonulóban sem jelentkezett, a legeltetés hiánya és a homogén magas növényzet miatt. A megkezdett költések száma összesen 121 volt, a potenciális, de fel nem mért költőhelyekkel együtt a fészkelő párok száma 125-130 pár lehetett a Dél-Tiszántúlon. Mint általában, most is nagyon korán elvonult.

Kis póling (Numenius phaeopus)

Első tavaszi adata: március 24. Csomorkányi-lapos 7 pld. Két éjszakázó helye alakult ki, a kardoskúti Fehér-tó és a közelében lévő Barackosi-mocsáron (Czuczi-lapos), illetve a montág-pusztai Nagy-Zsombékon. Esti behúzóknak számlálási eredményei:

- március 28. Barackosi-mocsár min. 730 pld.,
- március 31. Nagy-Zsombék min. 140 pld.,
- április 11. Fehér-tó 1691 pld.,
- április 15. Barackosi-mocsár és Fehér-tó, összesen 1283 pld.,
- április 25. Nagy-Zsombék 484 pld.,
- május 16. Fehér-tó 30 pld..

Átnyaraló nem maradt. A táplálkozó egyedek élőhely-választásának megoszlása: rövid ecsetpázsitos kaszálón 65, frissen vetett szántón 13, zsiókás mocsáron 11, feltárcsázott előző évi kukoricaföldön 7, csenkeszes gyepen 3, őszi gabonavetésen 1%.

Nagy póling (Numenius arquata)

A többi korai vonulóval együtt érkezett március 12-én a Vásárhelyi-pusztára. Végig kis számban mutatkozott, tavaszi maximumai: március 18. Aranyad, vízzel körbezárt háton 17 pld., március 19. Királyhegyesi pusztá 17 pld. gyepen, április 14. Maczelka-nádas 14 pld. szántáson. Táplálkozó egyedek élőhelyválasztása: rövidre kaszált rét 57, csenkeszes gyep és vakszik 15, parlag 12, vetés 9, vetett gyep 7%. Tavasszal kis pólingokhoz társulva egy részük a Fehér-tavon, illetve a Nagy-Zsombékon éjszakázott. Átnyaralásáról nem tudok. Az első őszt szeptember 1-jén láttam a Székkutas, Póshalmi szikkasztón. Ősszel ismét a Fehér-tavon találtam éjszakázót, a legutolsó alkalommal már jégre telepedtek. A késő délután megfigyelt egyedek repülési iránya alapján a Királyhegyesi-pusztá, illetve a Kakasszéki-tó térségében is lehetett éjszakázó. Utolsó adata: december 10. Csomorkány, 1 pld. csenkesz gyepen.

1. táblázat. Éjszakázó nagy pólingok (Numenius arquata) a Fehér-tónál

dátum	10.14	10.18	10.21	10.23	10.27	11.04	11.07	11.09	11.14	11.18	11.24	12.01	12.08
pld.	73	17	kb.30	kb.30	37	39	42	13	6	3	13	1	7

Kotymán László*Füstös cankó (Tringa erythropus)*

Első tavaszi adata: március 27. Vásárhelyi-pusztá, Ficsér, szántó belvizén 4 pld., utolsó: április 26. Montág-pusztá, Nagy-Zsombék 2 pld. Tavaszi maximum: április 15. Fehér-tó 70 pld. Őszi utolsó előfordulása: november 7. Fehér-tó 1 pld.. Élőhelyválasztása: szikes-tó 80, gyepi vízállás 15, szántó belvíz 4, téglagyári kubik 1 %.

2. táblázat. A füstös cankó (*Tringa erythropus*) havonkénti előfordulása.

hónap	március	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október	november
eset	1	7	0	0	1	1	3	0	1
pld.	4	89	0	0	2	1	5	0	1

Piroslábú cankó (Tringa totanus)

Első tavaszi adata: március 12. Fehér-tó 3 pld. Tavaszi maximuma: március 19. Montág-mocsár 50 pld.. Első revírt jelző párt április 3-án találtam a Nagyéri-mocsáron. Fészkelőhely-választása széles skálán mozgott. Mocsarakon, lassan kiszáradó szikes csatornákon, szikes tavakon, téglagyári kubikon, trágyatérren, szikkasztón, halastavon, gyepi vízálláson összesen 76 fészkelését sikerült megállapítanom. A térségben megtelepedett költőpárok számát 80-85-re becsültem. Nyárvégén, augusztus 25-én láttam az utolsót a Kakasszéki-tavon. Megemlítem, hogy a Maroson július 7-én 1 pld. került elő.

Szürke cankó (Tringa nebularia)

Nagyon későn, április 11-én láttam az elsőket: Vásárhelyi-pusztá, Aranyad 2 pld., Fecskési-mocsár 3 pld.. Éves maximuma: július 8. a Maros magyar szakaszán 8 pld.. Utolsó őszi: október 8. Fehér-tó 1 pld.

3. táblázat. A szürke cankó (*Tringa nebularia*) havonkénti előfordulása.

hónap	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október
eset	9	1	0	3	1	2	2
pld.	17	4	0	10	1	5	2

Erdei cankó (Tringa ochropus)

A kemény tél ellenére áttelelt a hódmezővásárhelyi szennyvíztisztító termálkifolyójánál 1 pld. (KOTYMAN, 2004). A pusztákon először április 16-án láttam a Kakasszéki-tavon. Átnyaraló a szikkasztón és a Maroson akadt 1-1 pld.. Éves maximuma: július 7. a Maros magyar szakaszán 12 pld.. Utolsó őszi előfordulása: november 12. körtvélyesi Tisza-holtág 3 pld.

4. táblázat. Az erdei cankó (*Tringa ochropus*) havonkénti előfordulása.

hónap	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október	november
eset	2	1	4	2	6	1	0	1
pld.	3	1	4	19	7	2	0	3

Réti cankó (Tringa glareola)

Első tavaszi előfordulása: április 4. Vásárhelyi-pusztá, Gróza-lapos 2 pld. Tavaszi maximuma: április 16. Kakasszéki-tó 45 pld., április 26. Montág-mocsár 44 pld.. Őszi maximuma: augusztus 24. Hódmezővásárhely, Téglagyári-kubik 14 pld.. Az aszály miatt gyorsan elvonultak, utolsó adata: szeptember 16. Vásárhelyi-pusztá, Sóstó 3 pld. Tavasszal elsősorban a gyepi vizeken, ősszel ennek hiányában, főleg a kubik-tavakon találtam.

5. táblázat. A réti cankó (*Tringa glareola*) havonkénti előfordulása.

Hónap	április	május	június	július	augusztus	szeptember
Eset	15	5	0	4	3	3
pld.	154	15	0	29	20	16

Billegetőcankó (Actitis hypoleucos)

Első tavaszi adata: április 16. Székkutas, Póshalmi-szikkasztó 3 pld.. Tavaszi maximuma: április 21. Apátfalva, Téglagyári-kubik 6 pld.. Éves maximuma július 8. a Maros magyar szakaszán 73 pld. Őszi utolsó adata: október 12. Hódmezővásárhely, Téglagyári-kubik 1 pld. Élőhelytípusok szerinti megoszlás: folyópart és zátony 64, kubik-tó 32, szikkasztó 4%.

6. táblázat. A billegetőcankó (*Actitis hypoleucos*) havonkénti előfordulásai (Maros nélkül)

hónap	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október
eset	5	1	0	1	3	3	1
pld.	13	2	0	3	15	7	1

Kőforgató (Arenaria interpres)

A Dél-Tiszántúlon ritka. Egyszer láttam: augusztus 15. Apátfalva, Téglagyári kubik 2 pld.

Területek és védelmi helyzetük:

Védelmi státuszában eltérő, de földrajzilag összefüggő területek állományát összevontan adom meg.

Vásárhelyi-puszta

1. Vásárhelyi-puszta védett rész (KMNP) + Maczelka-nádas (ex lege), Kis-Sóstó (ex lege), Peczérczés (nem védett)
2. Kakasszéki-tó (ex lege) + Kakasszék-Kút völgyi szikések (ex lege) + Póshalmi-szikkasztó (nem védett)
3. Boros-szék (nem védett)
4. Orosháza, Agro M Rt. trágyatér + szántók (nem védett)

Hódmezővásárhely környéke

5. Mártély Darvas-szék (nem védett)
6. Gorzsai gyeppek (nem védett)
7. Gorzsai szikkasztó (nem védett)
8. Batidai-puszta (nem védett)
9. Hódmezővásárhely Téglagyári-kubik (nem védett) + legelő (nem védett)
10. Dózsa Tsz-szikkasztó (nem védett)

Vásárhelyi Kéktó

11. Ludasi halastó + gyeppek (nem védett)
12. Rárós-Kéktó (nem védett)
13. Szegvár Kántorgyepi halastó (nem védett)

Kotymán László

Csanádi-puszták

14. Csanádi-puszták védett rész (KMNP) + Csikópusztai-tó TT + Kopáncsi Székes (ex lege)
 15. Dáli-szikések (ex lege)
 16. Mikócsai-szikések (nem védett) + Mikócsai trágyatér (nem védett)

Makó környéke

17. Csanádpalotai szikkasztó (nem védett)
 18. Kövegyi Téglagyári-kubik (nem védett)
 19. Apátfalvi Téglagyári-kubik (nem védett)
 20. Magyarcsanád anyagyerő gödör (KMNP)
 21. Csanádpalota anyagyerő gödör (KMNP)
 22. Deszk homokbánya (nem védett)
 23. Maros Nagylak-Szeged közötti szakasza (nem védett)

7. táblázat. A partimadarak (*Charadrii*) fészkeléseinek száma 2003-ban Délkelet-Magyarországon.

terület sor- száma	gólyatöcs (<i>H. himantopus</i>)	gulipán (<i>R. avosetta</i>)	kis lile (<i>C. dubius</i>)	bíbic (<i>V. vanellus</i>)	nagy goda (<i>L. limosa</i>)	piroslábú cankó (<i>T. totanus</i>)
1.	0	11	0	138	62	36
2.	3	0	1	19	0	12
3.	0	0	0	3	0	0
4.	1	4	0	4	0	0
5.	0	0	0	3	0	0
6.	0	0	0	5	0	0
7.	0	0	0	2	0	0
8.	0	0	0	0	0	0
9.	1	0	1	1	0	0
10.	0	0	1	0	0	0
11.	0	0	0	20	1	3
12.	0	0	0	5	0	0
13.	0	0	0	3	0	0
14.	6	0	0	111	58	19
15.	0	0	0	1	0	0
16.	0	0	0	4	0	2
17.	4	0	0	5	0	4
18.	0	3	1	0	0	0
19.	0	8	0	0	0	0
20.	0	2	2	1	0	0
21.	0	1	3	0	0	0
22.	0	0	0	2	0	0
23.	0	0	36	0	0	0
összesen	15	29	45	328	121	76

ÉRTÉKELÉS

Érdekes kettősséget hoztak a bőséges téli csapadék nyomában megjelenő vizek, majd a májustól szeptember közepéig tartó kánikulával együtt járó szárazság. A korai vonulók még kifejezetten kedvező élőhelyviszonyokat találtak, a később érkezők mozgalmát azonban megfogta a gyors kiszáradás. Ősszel megintcsak gyenge vonulás következett. A kiszáradt szikes-tavak nagyon későn, október legvégén kaptak vízborítást. A száraz, túllegeltetett gyepeket kedvelő havasi lile és arany lile nagy csapatokban elidőzött ősszel. Ki kell emelni, hogy a fészkelők többsége a pusztafoltok vízvisszatartó rendszerein és a szikes vizű csatornákon, az erősen legeltetett gyepeken összpontosult. A itt fészkelők száma az eddigi rekordot hozó 1999-2000 belvizes éveket is megközelítette, vagy meghaladta a bíbic, a piroslábú cankó esetében, megközelítette a nagy goda tekintetében. A három faj fészkelése és a nagy számú haszonállat legeltetése között szoros összefüggés volt kimutatható. A erősen legeltetett száraz pusztában is fészkeltek a partimadarak. Ugyanakkor a mezőgazdasági tájban belvíz hiányában elvéve találtam fészkelő partimadarat. Tavasszal és nyár elején néhány nap alatt kiszáradó gyepeket, elöntéseket az ott költésbe álló madárpárok elhagyták, és a még nedves élőhelyekre húzódtak át, ahol pótköltésbe kezdtek. Nem sikerült bizonyítani a széki lile és az ugartyúk fészkelését, elmaradt a sárszalonka költése.

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozatban a Dél-Tiszántúl partimadár forgalmát elemeztem a rendkívül aszályos 2003. évben. A vizsgálat jelentős nagyságú költőállomány megtelepedését igazolta, annak ellenére, hogy a vízterek nagyobb része nyár elejére kiszáradt. A fészkelő madarak az élőhely-rekonstrukciók vízvisszatartó rendszerein összpontosultak, illetve a szükség élőhelynek számító szikkasztókon és kubik-tavakon telepedtek meg. A fészkelők megtelepedését a tavaszi vizek, a legelő állatlétszám és a növényzet állapota határozta meg döntően. A vonulásra szintén erőteljesen rányomta bélyegét az aszályos időjárás. Az aranylile az eddigi legnagyobb, hazánkban észlelt létszámmal vonult át tavasszal, a havasi lile pedig réglátott mennyiségben jelentkezett ősszel. Az eredmények rámutatnak az aktív természetvédelmi beavatkozások jelentőségére, a táji léptékű vízrendezés és a gyepterületek kezelésének szükségességére, a legeltető állattartás fontosságára és a kaszálással szembeni preferálására.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Megköszönöm Bánfi Péter és Széll Antal rendelkezésemre bocsátott megfigyelési adatait. Hálás köszönet illeti Harsányi Dezsőt, Láng Katalint, Paulovics Pétert, Sallai Zoltánt és Széll Antalt a marosi kis lile fészkek felderítéséhez nyújtott segítségükért. Végül és nem utolsó sorban köszönetet mondok Mészáros Csaba barátomnak, aki szakmai tevékenységével és terepi ismeretével támogatta területkezelői és fajfelmérési munkámat a Csanádi-pusztákon az elmúlt években.

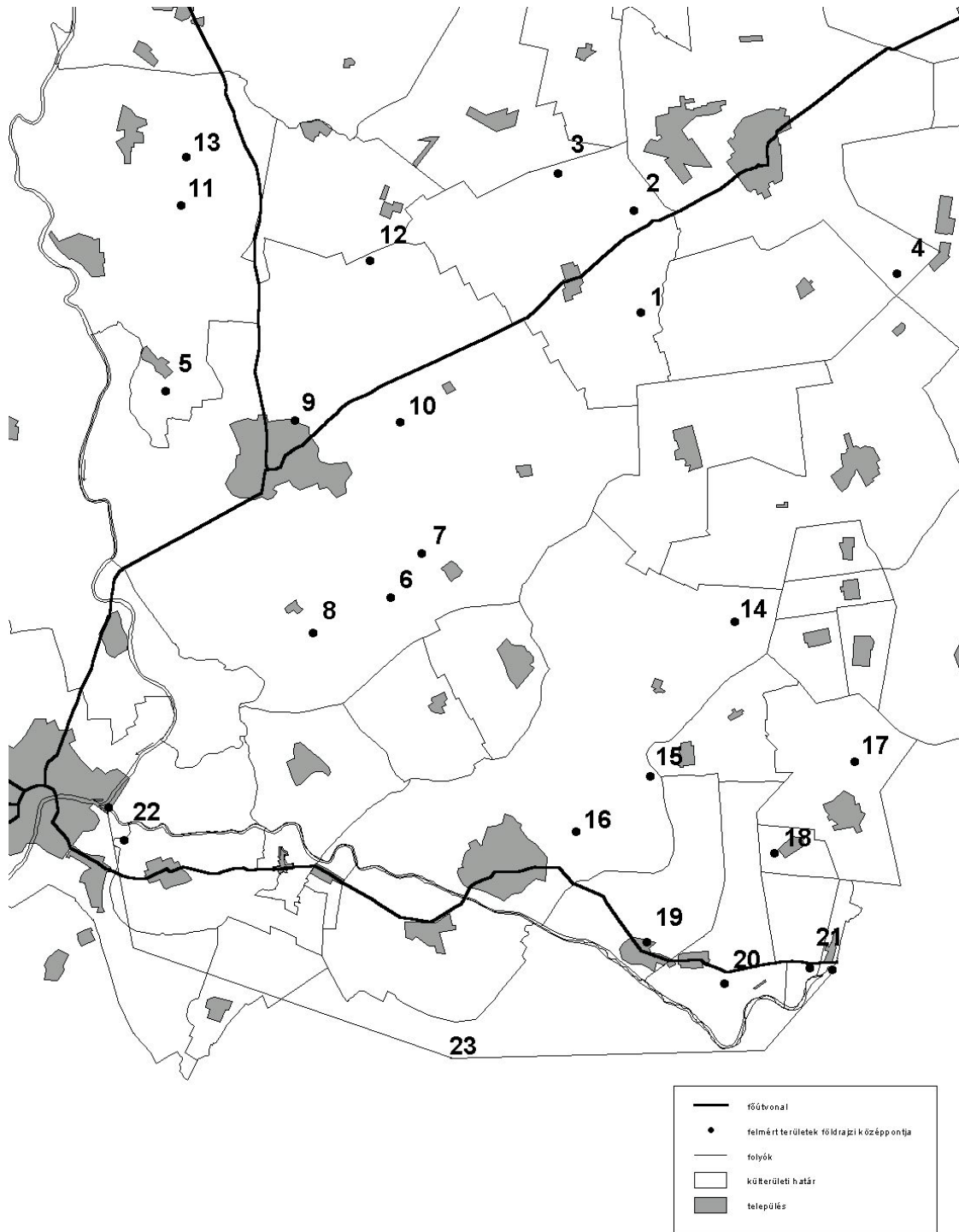
SUMMARY

The south part of the Trans-Tiszanian region is an important habitat of the shorebirds, in Hungary. Alkaline-lakes, moorlands, rivers, sandbanks, kubik-lakes, sewage-reservoirs, inland waters are ensuring optimal circumstances for them. Present study introduce the shorebird movements of a droughty year in this area. The breeding-species gathered on the habitat-reconstructions, and kubik-lakes, sewage-

reservoirs. The inland-waters, the number of grazing animals, the condition of vegetation determined the settlement of breeding shorebird species. The golden plover (*Pluvialis apricaria*) was migrating through in the largest number ever, in Hungary during the spring, while the dotterel (*Eudromias morinellus*) appeared in also a huge number during the autumn. The results show the importance of the nature conservational interventions, the importance of the right managing of grass land habitats and the importance of grazing animal keeping.

IRODALOM

- MOLNÁR, GY. 1991: A Pitvarosi puszták madárvilága 1975-1985 között. A Kiss Ferenc Csongrád Megyei Természetvédelmi Egyesület Évkönyve 1. p. 48-60.
- KACZKÓ, Á. 1992: 1992-es tavaszi limikola vonulás Kardoskúton (01.01.-07.31.). Partimadár 1(2). p. 25-28.
- KOTYMÁN, L. 1996: A gólyatöcs (*Himantopus himantopus*) és a gulipán (*Recurvirostra avosetta*) élőhelyeinek és állomány nagyságának felmérése Hódmezővásárhely környékén 1995-ben. Partimadár 5. p. 22-26.
- KOTYMÁN, L. 2004: Állattani megfigyelések 2002-2003. telén a Dél-Tiszántúlon. A Pusztá 19. p. 221-226.
- KOTYMÁN, L. & MÉSZÁROS CS. (in print): Az 1999-2000. évi belvizek madártani vonatkozásai a Dél-Tiszántúlon. A Pusztá, megjelenés alatt.
- MÉSZÁROS, CS. 2003: Faunisztikai adatok a Körös-Maros Nemzeti Park Csanádi-puszták területi egységről. A Pusztá 18. p. 100-115.
- STERBETZ, I. 1959: A hódmezővásárhelyi szikesek madárvilága. Aquila 65. 189-208.
- STERBETZ, I. 1974: A hódmezővásárhelyi Tisza-ártér természetvédelmi területeinek madárvilága. Aquila 78-79. p. 45-77.
- STERBETZ, I. 1975: A kardoskúti természetvédelmi terület madárvilága 1952-1973 időközében. Aquila 80-81. p. 91-118.
- STERBETZ, I. 1988: Parti madarak (*Limicolae* sp.) táplálkozásvizsgálata a Kardoskúti-Fehértón, Dél-Kelet-Magyarországon. Aquila p. 142-161.
- STERBETZ, I. 1992: A Vásárhelyi-pusztán fészkelő széki lile populáció (*Charadrius alexandrinus* L., 1758) elszorvadásának vizsgálata. Állattani Közlemények 78. p. 89-93.
- STERBETZ, I. 1993: Migration of the Curlew sandpiper (*Calidris ferruginea*) in the South-East of the Hungarian Plain. Aquila 100. p. 181-188.
- STERBETZ, I. 1994: A nagy póling (*Numenius arquata*) alfajok állománymozgalmai és táplálkozása Dél-Magyarországon. Aquila 101. p. 111-122.
- STERBETZ, I. 1995a.: The conservation of Whimbrels (*Numenius phaeopus*) in South-East Hungary. Aquila 102. p. 29-40.
- STERBETZ, I. 1995b.: A délkelet-magyarországi bíbic- (*Vanellus vanellus*) populáció harmincéves vizsgálata. Aquila 102. p. 41-52.
- STERBETZ, I. 1998: Kelet-magyarországi széki lile- (*Charadrius alexandrinus* L., 1758) populációk vizsgálata. Aquila 103-104. p. 41-46.
- STERBETZ, I. 1999 Megfigyelések a vékonycsőrű póling (*Numenius tenuirostris* Vieill., 1817) magyarországi vonulásáról. Studia Naturalia, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Természetvédelmi Tanulmányok 1. p. 403-415.

1. ábra: A felmért területek